گرامماتىكا

1- تەڭلەشتۈرمە كېلىش

تەڭلەشتۈرمە كېلىش بىر شەيئىنىڭ يەنە بىر شەيئى بىلەن بولغان مىقدار ياكى دەرىجە جەھەتتىكى مەلۇم ئوتاقلىقنى بىلدۈرىدىغان كېلىش شەكلىدۇر. بۇ خىل كېلىش شەكلى ئىسىمغا «-چە، -چىلىك» قوشۇمچىسىنى قوشۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. بۇنداق ئىسىملار جۈملىدە ئېنىقلىغۇچى ياكى ھالەت بولۇپ كېلىدۇ. مەسىلەن:

كېرەمچىلىك چېغىمدىلا ئات مىنەلەيتتىم.

قۇتلۇقنىڭ مۇشتۇمى توخۇمچىلىك بار.

ئۇ سۇغا ئارقىسچە سەكرىدى.

مەن سىزچىلىك يۈگۈرەلمەيمەن.

2- پېئىلنىڭ ئۆتكەن زامان خەۋەر رايى

ھەرىكەتنىڭ سۆز قىلىنىۋاتقان ۋاقىتتىن بۇرۇن ئەمەلگە ئاشقان ياكى ئاشمىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان پېئىل شەكلى ئۆتكەن زامان خەۋەر رايى، دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن:

بۇ ماقالىنى مەن گېزىتتە كۆرگەن.

بوۋام چەتئەلگە پەقەتلا چىقىپ باقمىغان.

يىراقتىكى دۈشمەندىن، ئاينىپ كەتكەن دوست يامان. (ئۇيغۇر خەلق ماقالى)

كۆنۈكمە

1- تۆۋەندىكى پېئىللانى ئۆتكەن زامان خەۋەر رايىنىڭ بولۇشلۇق ۋە بولۇشسىز قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلەڭ.

ئايدىڭلاش-	ئاسرا –	ئەتىۋارلا -
چۆك -	ئىزدە -	ئەجەبلەن -
ئايان بول -	ئەپسۇسلان -	زەربە بەر-
قۇتۇل -	ئەپلەشتۈر-	چۆچۈت -
ئاۋايلا -	ياراش -	قىستۇر -

2- تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىڭ.

①ئۇيغۇر ئوت يۈرەك ئۇستاز مەمتىلى تەۋپىق ئەپەندى 1901- يىلى ئاتۇشنىڭ بۇيامەن كەنتىدە توختاجى ئىسىملىك يېتىشكەن تېۋىپ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

يېڭى سۆز – ئىبارىلەر

Görkemli, İhtişam	پارلاق
Aydınlı, güneşli	نۇرلۇق
İnci, sedef	مەرۋايىت
Eski	قەدىم
Vadi	ۋادا
Oldukça, epey	خېلى
Renkli	رەڭدار
Sür -	سۈر -
Beşik	بۆشۈك
Komşu	قوشنا
Öğretmen, yazar	مۇئەللىپ
Değiş -	ئالماش -
Uzlaş -	كېلىشتۈر -
Nitele -, tarif et -	سۈپەتلە –
Sokak	كوچا
Cadde	مەھەللە
Başkanlık	باشقارما
Ahali, nüfus	ئاھالە
Eğri büğrü	ئەگرى – بۈگرى
Örümcek	ئۆمۈچۈك
Kenetle, kilitle -	گىرەلەش -
Kerpiç	خام كېسەك
Tuğla	خىش
Kalabalık, yoğun	زىچ
Kavak	تېرەك
Sap -	ئاداش -
Basamak	پەلەمپەي
Avuç	ئالقان
Avlu	قورۇ
Çatı	ئۆگزە
Uç	گىرۋەك
Meşgul ol -	شۇغۇللان -
Profesyonel	كەسپىي
Antik eşya	ئاسارە – ئەتىقە

مېتىر ۋە بىر يېرىم مېتىر ئەتراپىدا ئېگىزلىتىپ، كۈننىڭ ئىسسىق چاغلىرىدا كېچىسى ئارام ئېلىشقا پايدىلىنىلغان. ئاستىنقى قەۋەتتىكى قورو ئىچى ئىنتايىن تار بولسىمۇ، بۇ يەردىكى ئاھالىلەر بىرەر تۈپ ئەنجۈر كۆچىتى، ئانار كۆچىتى، بىرەر تۈپ گۈل تىكىپ ياكى گۈللۈكلەرنى ياساپ ئولتۇرۇشقا ئادەتلەنگەن. ئىقتىسادى ئەملى كۈچى بويىچە ئايۋان- ساراي، پېشايۋانلار ئېسىل بېزىلىپ، گىلەملەر سېلىپ قويۇلغان.

بۇ يەردىكى جانقورغان، بۇلاق بېشى كوچىلىرىدىن باشقا، يار بېشى كۈلالچىلار مەھەللىسى قەدىمىيلىكى، ئۆزگىچىلىكى بىلەن كىشلەرنىڭ دىققىتىنى ئالاھىدە تارتىدۇ. 40 مېتىرچە ئېگىزلىكتە 800 مېتىرچە ئۇزۇنلۇققا سوزۇلغان كۈلالچىلار مەھەللىسى تۆت- بەش يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە. بۇ كوچىدا كولالىچىلار كۆپرەك مەركەزلەشكەنلىكى ئۈچۈن «« يار بېشى كولالىچىلار مەھەللىسى»» دەپ ئاتالغان.

قەشقەر شەھرىدىكى بۇ قەدىمي تۇرالغۇ- كوچىلار قەشقەر شەھرى سەيلە- ساياھەتچىلىكىنىڭ يارقىن نۇقتىسى بولۇپ قالغان. بۇ كوچا- مەھەللىلەر قەشقەر شەھرىنىڭ مەركىزىگە، ئەڭ ئاۋات كوچىلىرىغا، ئاھالە ئەڭ زىچ ئورۇنلارغا جايلاشقان. ئاھالىلەرنىڭ سەيلە- ساياھەتچىلىك ئېڭى، تىجارەت ئېڭى ئىنتايىن يۇقىرى. بۇ يەردىكى ئىش باشقارمىلىرى، شەھەرلىك ساياھەت ئىدارىسى ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بۇ ئورۇننى ساياھەت نۇقتىسى قىلىپ بېكىتكەن ھەمدە بۇ كوچىلاردا ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلەرنىڭ شۇغۇللىنىۋاتقان كەسپي ۋە ئالاھىدىلىكى بويىچە «« كۈلالچىلار ئائىلىسى»»، «« مىللىي چالغۇ- ئەسۋابلار ئائىلىسى»»، «« دوپپىچىلار ئائىلىسى»»، ««كەشتىچىلىك ئائىلىسى»»، «« مىسكەرچىلىك ئائىلىسى»»، «« پىچاقچىلىق ئائىلىسى»»، ««گىلەم توقۇش ئائىلىسى»»، «« ئۇيغۇر مىللىي بىناكارلىق ئائىلىسى»»، «« ئاسارە- ئەتىقە يىغىپ ساقلىغۇچىلار ئائىلىسى»» دېگەندەك ئوخشىمىغان ۋىۋىسكىلارنى ئېسىپ، قەدىمى شەھەر ساياھەتچىلىكى، قەدىمى كوچا- تۇرالغۇ ساياھەتچىلىكى؛ مەدەنىيەت يادىكارلىق، ئاسارە - ئەتىقە بۇيۇملىرى ساياھەتچىلىكى؛ مىللىي ئۆرپ- ئادەتلەر ساياھەتچىلىكى؛ مىللىي قول- ھۈنەر سەنئىتى ساياھەتچىلىك تۈرلىرىنى ئائىلە ساياھەتچىلىكى بىلەن بىر گەۋدىلەشتۈرۈپ، مۇكەممەل ۋە ئەتراپلىق بولغان ساياھەت بايلىقىنى ئاچقان.

قەشقەر شەھرىدىكى بۇ قەدىمى كوچا- تۇرالغۇلار، بۇ يەردە ياشاۋاتقان ئاھالىلەرنىڭ قول- ھۈنەر سەنئىتى، ئۆرپ- ئادىتى، بىناكارلىق مەدەنىيتى ئۇزۇن تارىخنىڭ ئەينى سىماسىدۇر. بۇ جاي بىزگە يىراق قەدىمى دۇنيانىڭ تەسراتىنى بېرىدۇ. قەشقەر شەھرىنىڭ بۇ قەدىمى كوچا تۇرالغۇلىرىنى ئايلانغاندا، ھەر بىر دوقمۇشتىن قايرىلىپ، خىلمۇ خىل مەدەنىيەت ئىزنالىرىنى بايقىغاندا، نەچچە يۈز يىل، ھەتتا مىڭ يىل ئالدىدىكى دەۋردە تۇرۇۋاتقاندەك، قىسقىغىنا ھاياتتا نەچچە دەۋرنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرگەندەك بىلىنىدۇ.